

MEMENTÓ – LAIK ESZTER rovata

Emlékművet avattak az Eötvös Loránd Tudományegyetem campusán, a Trefort-kertben a Holokauszt során és a második világháborúban elpusztult oktatók és hallgatók emlékére.

Téglák közé vésett nevek

Kedves Emlékmű, letegezlek” – kezdte beszédét **Molnár Piroska** a Múzeum körüli Trefort-kertben, ahol mementó avatására gyűlt össze a tömeg. Az egykori Királyi Magyar Pázmány Péter, ma Eötvös Loránd Tudományegyetem holokauszt során és a második világháborúban elpusztult oktatóinak és hallgatóinak emlékműve főhajtás az áldozatok előtt. A nyitóbeszédet Darvasi László írta, ő is jelen volt a hallgatóság soraiban, ahogy más írók, tudósok mellett többek között Ilan Mor, Izrael Állam meghatalmazott magyarországi nagykövete és André Goodfriend, az Egyesült Államok nagykövetségének ügyvivője.

Hányatott sorsa van minálunk az emlékműveknek – folytatta a színművésznő a beszédet a nagy múltú Gólyavár mellett felállított pódiumon. Olykor feldarabolják, szétszedik, eltüntetik őket, és van, hogy torzszülöttként jönnek a világra, mégis az egészségeseknek kijáró bánásmódban részesítik őket. Az emlékművek sokszor csúnyák, ódivatúak, mismásolnak, hazud-

nak. „Rád gondoltam, hogy hamarosan meg kell szólítanom, és mindazokat, akiket elnyelt a második világháború pokla. Nem csak a származás okán” – emlékezett a szöveg mindazokra, akik odavesztek a világégésben. „Te most születél meg, nem húsz vagy ötven éve” – folytatta Molnár Piroska, és az emlékezés kitért a társadalmi restség, az önzés, a szolidaritás sajtó hiányának következményeire, amelyek útját állták, hogy hamarabb valósuljon meg e közös főhajtás.

„A nemzeti emlékezetnek még mindig rágós falat vagy” – szölkáltak a kritikus szavak. Egy jó emlékmű felkínálja magát, de kér is. Fáj, sokat akar, zavarba hoz. „Neked illett tehetségesnek lenni. Kreatívnak. Megcsináltad. Köszönjük. (...) Az efféle mementókkal lesz visszanyerve a kisemberi méltóság” – így a beszéd, mely felsorolta a Budapesten felavatott mű méltó párjait is Európából. „A jó emlékmű mozgásban tartja az emlékezést” – hangzott el a köszöntőben, melynek végén Kertész Imrét idézte a szöveg, miszerint a botrány, a borzalom nem váratlanul, a semmiből csap le. S ahogy lépésről lépésre omlott össze minden, most „lépésről lépésre foglald vissza a sorsot”. „Járni tanítasz bennünket. Legyél felavatva, járj, beszéltesz, vezess” – zárta beszédét Molnár Piroska.

A színésznő után **Balog Zoltán**, az Emberi Erőforrások minisztere lépett a mikrofonhoz, aki azt hangsúlyozta: együtt emlékezünk ezen a napon. A közel háromszáz méter hosszú szalagon 199 név van felsorolva, 199 áldozaté – azért ilyen megdöbbentően sok, mert egykor együtt tanultak a Bölcsész- és a Természettudományi Kar hallgatói, valamint a Rabbiképző növendékeinek heti tizenkét órát kötelező volt a Bölcsészkaron hallgatniuk. Egy mára elsüllyedt világban együtt tanultak kémikusok, biológusok, geográfusok, latinisták, rabbinövendékek – emlékezett a miniszter. Ez a világ egyre szűkülte, és a zsidótörvények, a numerus clausus, majd a világháború borzalmi véget is vetettek neki. „Volt egy világ, ahol az együtt még egyértelmű volt” – emelte ki Balog Zoltán, majd így folytatta: „Nem baj, ha fáj. Fájni kell az emlékezésnek”.

A miniszter számos nevet felsorolt azok közül, akiknek emlékét mostantól az egyetem falaiba épített aranszínű szalag őrzi. Sáfári László, a munkácsi költő Lendület című kötetéről Illyés Gyula írt méltatást, később Takács Gyula. Most itt olvashat-

jük az ő nevét is. Elek Artúr, a kiváló művészettörténész, kritikus 1944-ben, a német csapatok bevonulása után öngyilkos lett. És számos más tudós, művész vetett véget önkezelével életének: Reichard Piroska költő, Steiner Alajos, Kemény Ferenc, Mautner Nándor, Orsós Ottó biológus, Kőnig Dénes matematikus. Számukra elviselhetetlen volt a tudat, hogy életük értelmének véget vetett a korszak. És vannak, akikről riasztóan keveset tudunk – emlékeztetett Balog Zoltán, ahogy arra is: el kell számolnunk nemcsak a 199 névvel, de önmagunkkal is.

Az emlékezés az egyetem közösségének egyik alapja. Társadalmi szinten csakis úgy valósulhat meg, ha az emberi mikro-közösségek képesek rá. „Az egyetem múltja a falon, a jövője az Önök kezében” – szólította meg a hallgatóság java részét képező egyetemi diákságot a miniszter. Soha többé – mondogatjuk gyakran, és mégis újra és újra előfordulnak a tragédiák – figyelmeztetett Balog Zoltán. „A múlt bevallása akár össze is köthetne bennünket. Ha a múltra együtt tudunk tekinteni, akkor a jövőre is” – búcsúzott szavaival a miniszter, átadva a pódiumot a BTK dékánjának.

A második világháború előtt lezajló drámai, negyedszázados folyamat egyikünket sem kímélt – kezdte beszédét **dr. Dezső Tamás**, a Bölcsészettudományi Kar dékánja. Az egyetem nem épületek összessége, hanem oktatók és hallgatók közössége. „A mai nap szóljon az üres épületekről. Hiányoznak belőlük a lelkek, akiket az örült téboly kiszakított természetes közegükből” – emlékezett Dezső Tamás az egyetem falai közül tragikus körülmények között eltűnt, elpusztult oktatókra és diákokra.

Neveiket nemcsak szívünkbe, de immár az épületek falaiba is belevéstük, kitépni onnan soha többé nem lehet őket – utalt a téglák közé épített mementóra a dékán. 199 áldozat, bölcsészek, természettudósok. Ettől a naptól fogva tehát a Trefort-kert campusa nemcsak egyetemi kert, de szentély is, az emlékezés helye. Ahol nemcsak az áldozatok, hanem családjuk, rokonaik előtt is fejet hajthatunk.

Dezső Tamás beszéde végén az ELTE Bölcsészettudományi Kar valamennyi jogelődje, továbbá a sorban a dékáni tisztséget előtte betöltő 203 elődje nevében, azok döntéseit vállalva

megkövette mindazokat a hallgatókat és oktatókat, akiket valamilyen kirekesztés ért, elszenveték a megkülönböztetést, a bántalmazásokat és a csapásokat. Zárásképp a dékán a mai egyetemi ifjúsághoz fordult, akik zálogai annak, hogy a történelem e borzalmait ne ismétlődhessenek meg a jövőben.

A beszédek elhangoztával a tömeg közepén felcsendült egy zsoltár a Zenei Tanszék Pro Musica Vegyes kara előadásában, Erdős Ákos vezényletével. Amikor a kórusmű hangjai elültek a Trefort-kert fái alatt, a hallgatók lassan megindultak az egyetem épületeinek vörös téglás falai mentén, és felolvasták a téglák közötti résbe fektetett arany színű szalagra vésett neveket. Az egyével vonuló diákok sorához apránként csatlakozott minden jelenlévő, és lassú léptekkel vonult végig a több száz méter hosszú szakaszon, kibetűzve az egykori áldozatok, oktatók és diákjaik nevét, melyek hangosan kimondva visszaverődtek innen-onnan a közel százötven éves falakról.

Az alábbi címmel rendeztek konferenciát a Pázmány Péter Tudományegyetemen, ráhangolásképp a 2015 őszén indítandó kreatív írás és művészeti kritika mesterszakhoz. A délelőtt a költőké, a délután a prózistáké volt, a kettő között pedig a kritikaírás kulisszái mögé pillanthatott be a hallgatóság.

„Irodalomról, vagy más ily fontos emberi lomról...”

Vannak-e egyáltalán „kulisszái” az író mesterségnek, vagy csupán a számítógép a munkaeszköze a ma költőjének, írójának? Mi tartozik az olvasóra, s mi maradjon a műhely falai között? Többek között ezek a kérdések is előkerültek a PPKE Bölcsészettudományi Karán rendezett egész napos konferencián, mely egyben ráhangoló volt a tervek szerint 2015 őszén indítandó új képzéshez: a kreatív írás és művészeti kritika mesterszakhoz. A négy fél éves képzés során ismert szépírók és kritikusok vezetik majd be a hallgatókat az írás gyakorlati kérdéskörébe, a kortárs művészeti világ alakulását és működését tárgyaló kurzusok kíséretében. Már ha elindul a mesterszak: mint Bazsányi Sándor elmondta bevezetőjében, egyelőre nincs meg a végeleges minisztériumi jóváhagyás. A pezsgő beszélgetéseket viszont addig is meghallgathattuk, a délelőtti szekción **Horkay-Hörcher Ferenc** vezetésével **Szabó T. Annáét**, **Kemény Istvánét**, **Marno Jánosét** és **Térey Jánosét** a költészetről.

Költő és költőszerep

Mibe ír a költő? – vetette fel rögtön a moderátor, és Szabó T. Anna elmondja, férjétől, Dragomán Györgytől kapott sok éve egy saját készítésű mappát, amelynek a borítójához Gyuri hozzávarrta a tollat. Ez azonban túl személyes tárgy ahhoz, hogy közönség előtt fel lehessen vonultatni. Kemény István viszont elhozta és meg is mutatja „Kék füzetét”, amelybe sorokat, gondolatokat firkant – benne rengeteg áthúzás, satírozás, javítás. Szabó T. Anna szerint a filológusok „halála”, amikor egy köl-

tó olyan indulattal javít, mint például az általa kutatott Szabó Lőrinc: a nyomát is eltünteti a satírozással a régi szövegnek. Ugyanakkor kár, hogy a mai számítógépes korszakban nem látjuk a javítások indulatát. István csak a versekhez használja a kék füzetet, minden, ami más műfaj, számítógépben születik.

Térey János sem használt harmincéves koráig komputert, de papír a mai napig mindig van nála a gondolatok feljegyzéséhez. Aztán gyakran el is veszíti, de ami fontos gondolat, az rekonstruálható. János elmeséli, könyvvel is járt már úgy, hogy az egészet átsatírozta volna, sőt meg is tette: a *Termann hagyományait* betűről betűre átírta, így született belőle a *Termann hagyatéka*. Marno János gimnazista korában élte meg a „füzet-korszakot”, aztán lecsapott édesapja írógépére, amelyen az '56-os elitétként szüntelen írta a fellebbezéseit. Marno ihlető közege a budai Gesztenyés kert, itt tesz meditatív sétákat, régebben éjszakákon át, közben többoldalnyi szöveg születik. Kész líra az is, ahogy a peripatetikus alkotásról beszél: szerinte a séta „megtisztít a mindennapi indulatoktól, koszoktól, elpépesíti, összeturmixolja azokat, s aztán ezek a homogenizált cudarságélmények leválnak a személyről, aki többé nem érintettje, hanem tanúja azoknak”.

Így eveztek át a beszélgetők a személyes líra és a szereplíra kettősségéhez – a két alapvetően különböző költői alkatot József Attila és Ady életművén keresztül ütköztetve. Marno szerint József Attila, aki Adyval ellentétben képtelen volt a szerepköltészetre, azért is a 20. század legnagyobb költője, mert a legtisztább személyességében is jelen van a distancia önmagától, a tébolyban is megtartja a vers az önreflektív képességet. A legeltaposottabb állapotban is képes volt virtuózként megszólalni. Ennek ára volt, hogy nem tudott viselkedni, emberileg „szalonképtelen” volt. Szabó T. Anna úgy összegzi provokatívan a különbséget: József Attila az istenek ellen harcolt, Ady pedig maga volt az isten. Vagyis próféta próféta szerepben, egészíti ki Kemény István. Egyébként „egyetlen költőnek sem kéne szalonképesnek lennie” – mondja Szabó T. Anna. Felmerül a József Attila-szerep nyomdokaiban járó Jónás Tamás neve, Szabó T. *Apuapuapu* című regényét ajánlja, mint kiemelkedő művet. Marno József Attila-apológiájára reflektálva Térey úgy felel: ő nem tesz különbségeket a maga számára a nagy elődök fontossága szerint, ahogy az alkotók emberi hibái sem dühítik fel. „A

költők néha nagyon ellenszenves gesztusokat tesznek” – mondja Térey, s példaképp felhossa, mi sem áll tőle távolabb Kosztolányi alkotásánál, mégis százszor jobban igaztja Adynál.

Ady szereplírása kapcsán veti fel Horkay-Hörcher a manapság gyakran vitatéma tárgyát képező közéleti költészetet. „Kell-e” illet művelni ma egy költőnek? Térey szerint Ady volt az utolsó, aki költészeté tudta emelni a publicisztikát, és még belefoglalhata versbe az aktuális miniszterelnök nevét, ma ez elképzelhetetlen. Marno János nem szépítgeti a véleményét: ha meghallja egy politikus nevét, csakis a romlottság jut eszébe. Szerinte nincs olyan mozzanata a politikusneveknek, amelyet érdemes egy költőnek a szájára venni. Mintha ahogy egy pondróban sincs semmi versbe-való. Kemény István nem ért egyet: a költészet attól jó, hogy mindent meg lehet benne csinálni – még egy kis pondróról is lehet verset írni.

Térey szerint három nagy klasszikusunk volt, akiknek a sorsában valamiféle közéleti kiválasztottság tükröződött, haláluk is történelmi korszakhatárral esett egybe: Petőfi, Ady és Radnóti. Horkay-Hörcher Ferenc felveti Gérecz Attila nevét, de Térey nem érzi benne a nagyságot. Marno kitart amellett, hogy a költői szereppel Ady tudott utoljára élni, Horkay-Hörcher Nagy Lászlóval és Petrivel egészíti ki. Szabó T. Anna őszintén vall: számára csapda a közéleti költészet, de manapság muszáj ezen a hangon is megszólalni. „Ha nem az istenek ellen megy a vers, nincs tétje” – utal korábbi mondatára Anna. A moderátor firtatja, hogy a kutatói munkája mennyiben befolyásolja a költészetét. Szabó T. a szép Pessoa-versszakkal felel, érzékeltetvén, ha az ember nagyon elmerül a líra tudományában, sokszor nehéz megőriznie a természetességét, hiszen: „*A költő színlelő-művész. / Oly jól ért már a mímeléshez, / hogy tettet a bánatot, / a bánatot, mit tényleg érez*”.

De mi a tétje ma a költészetnek, mi értelmét látják a tevékenységüknek? – teszi fel a kérdést Horkay-Hörcher Ferenc vendégeinek a beszélgetés vége felé. Térey szerint ha manapság metafizikus, szakrális tevékenységként tekintünk a költészetre, nevetségessé válik. Ahogy egzisztenciálisan is vice. Ő „írósnak” nevezi a munkáját, és egyfajta polgári lét- és megélhetésformaként fogja fel – ez utóbbi záloga, hogy színházaknak is dolgozik. Kemény Istvánnál sem válik el polgári élete és „írósága”, mos-

tanában határidős munkákon dolgozik különféle műfajokban. A versírás más – vers bármikor, bármiből születet, mondja.

Zárásképp a „vallomások perce” jön el, Horkay-Hörcher azt firtatja, vendégei szerint ki fontos kortárs költő ma. Térey rávágja Tandori nevét, mint legnagyobb élő magyar költőt, Szabó T. Rakovszky Zsuzsát említi. Marno szerint Rakovszky túl enervált lett, nincs benne szerethető. Szabó T. Anna visszakanyarodva az énlíra–szereplíra kettősségéhez úgy látja: Rakovszky magában a költészetben hisz egyre kevésbé. De ebben nincs semmi meglepő: közkeletű jelenség ma a próza felé hajlás. Az már egy új beszélgetést nyithatna, vajon miért van ez így, ahogy Marno János frappáns megfogalmazása is: a költészet ott kezdődik, hogy egy ember képes-e úgy megszólalni, hogy a szavak pusztá pragmatikus értelmén túl reflektálni tud a nyelvre. A vita után a hallgatóság ízelítőt kap az elméletben megfogalmazott nézetek gyakorlati megvalósulásaiból, a költők felolvasnak műveikből.

„Az ember lakjon a szövegben”

Mintegy alátámasztva Szabó T. Anna véleményét a próza felé elmozduló korról, a délutáni próza-szekción már egy hajszálat sem lehetett leejteni a második emeleti előadóteremben. A diákság a padlót is birtokba vette, leterített kabátokra, pulóverekre ülve hallgatta **Sándor Iván, Spiró György, Tóth Krisztina** beszélgetését, melyet Vörös István vezetett. Mi a hátsó sorokba szorulva hallgattuk a disputát, még a fényképezőgépet előhúzni sem volt hely.

Kezdetnek rögtön a „hogyan lettem író” történeteket hallgathattuk meg az alkotóktól. Sándor Iván egy pályázatnak köszönheti indulását, amit még Komlós Aladár írt ki, s ő diákfejjel indult rajta. Itt csillanthatta meg először írói tehetségét. Spiró Györgygel ellenkezőleg esett meg: öt kiváló osztályfőnöke (akiről azóta esszét is írt) jó érzékkel a versírásról beszélt le az első próbálkozások olvastán, helyette mérnöki, műszaki pályát javasolt tanítványának. Ezt váltotta ki a próza- és drámaírás, ami már gyümölcsöző terepnek bizonyult Spiró számára. Tóth Krisztina

képzőművésznek készült, s a vizualitás vezetett nála az íráshoz. A szobrászaton belül is a kis formák, a kisplasztikák, érmek izgatták belső látását. Ez a mai napig átszüremlik prózájába is.

Spiró úgy fogalmaz: vannak képszerűen és nem képszerűen gondolkodó írók, ő az előbbihez tartozik, innen művei filmszerűsége. Az utóbbiak között ott van Esterházy, Kertész Imre, akik a szöveget munkálják meg, nincs bennük képesség, ahogy például Franz Kafkánál sem. Sándor Iván vitatja, A per kapuja például nagyon erős kép. Tóth Kriszta szerint Kafkánál ezek absztrakciók; ő úgy látja, egyesek az absztrakciót próbálják képekké alakítani, mások a képekbe látnak belesúrtított történeteket. Ő maga ez utóbbiakhoz tartozik, később erre példákat is hoz fel az életéből, milyen intenzíven működő jelenség.

Megmutatják-e valakinek műveiket, mielőtt megjelenik? – kérdezi Vörös István, és a válaszok még különbözőségükben is hasonlóak. Tóth Krisztának nagyon fontos a visszajelzés és a szerkesztői vélemény, lehetőleg több felől. Sándor Iván magányos alkat, nem mutatja senkinek, állítja, de aztán kiderül: két állandó „előolvasó” barátja mégiscsak van, az egyik épp ott ül köztünk: Bazsányi Sándor kritikus. Spiró György hangsúlyozza: csakis akkor mutatja meg a művet, ha kész van, s ezzel mindenki egyetért – menet közben „öngyilkosság” az írónak mutogatni prózáját. Kriszta szerint a félkész műhöz fűzött vélemények az alapkonceptiót képesek megingatni, Spiró abban látja a legnagyobb problémát, hogy a még formálódó szöveg alapján elvárásokat támasztunk az előolvasóban, ami merőben elüthet az elkészült műtől.

Nem kevésbé érdekes kérdés a művek megszületésének hogyanja, a műhelymunka. Sándor Iván szerint regényt csak folyamatosan szabad írni, minden egyes nap, az erre tudatosan fenntartott időszámban. Tóth Kriszta megnézné azt a kétgyermekes családját, aki minden napja negyedét szigorúan az írásnak szenteli – e véleményével jelzi némi szarkazmussal a Füst Milán-i elv tarthatatlanságát. Ám ettől függetlenül úgy véli: „az ember lakjon a szövegben akkor is, amikor nem írja”. Neki is folyton ott van a gondolataiban egy-egy formálódó próza, az utcán járva-keelve is. Spiró György az írás „melós” részét hangsúlyozza: nagyon kemény munka, míg megszületik egy-egy véglegesnek tekinthető szöveg. Gorkijt hozza példának, aki a nála

kopogtató ifjú Babellel fél évig dolgozott két, pár oldalas novellán. Mindkettő remekmű lett. A magyar irodalomban is akad tanulságos, ismert történet: Hajnóczy '56-os kisregényét elvitte Örkényhez, aki kétszer is kiválónak nevezte, csak javasolta a felét (majd a felének a felét) húzásra. Végül három oldal lett belőle – *Ki a macska?* –, és a mai napig a legjobb ötvenhatos novella.

„A legjobb novellák mögött mindig ott egy kisregény” – öszszegzi a tanulságokat Spiró, átevezve ezzel „a tömörség titka” fejezethez. Színházi példát is hoz: Sztanyiszlavszkij a színészeivel a nyúlfarknyi szerepek teljes életrajzát kidolgoztatta. Tóth Kriszta szerint is pillanatfelvételekbe kell belesűríteni a szereplők sorsát. Nála is fontos fázisa a munkának a „zanzásítás”, első körben a jelzőtlenítés. Spiró szerint egy nagyobb regényből az első tíz-húsz oldal később szinte biztosan elhagyható, rövidebb próza esetén az első néhány bekezdés. Később ugyanis az író már belejön a szövegbe, és nem kell az olvasót végigvezetni a kezdeti állomásokon. Ahogy jegyzeteket is tilos közölni a mű születéséről, ezek a műhelymunka forgácsai. Tóth Kriszta ezt nevezi „kőleves-effektusnak”, amikor a nyitómondat csak ahhoz kell, hogy megszülessen, elinduljon a mű, később eldobható. Sándor Iván is sokat húz: rendszeresen visszatér a nap végén az egyes szövegrészekre, és megtisztítja a felesleges mondatoktól. Egyébként kézzel ír, van egy hűségese, régi beírója, aki gépbe viszi a szöveget, de az már a kézzel is letisztázott változat.

Szóba kerül a próza zeneisége, ritmikája is. Van-e botfülű író? – kérdezi Vörös István. Spiró szerint, ha nagy író, nem lehet botfülű. Fordítók között sajnos bőven akad – tragédia, amikor az idegen nyelvű szöveget nem hallja a magyarítója. Az orosz és francia klasszikusok nagy részét botfülűek fordították, mondja Spiró – magyarul például egyáltalán nem jön át Dosztojevskij humora. Ahogy elvész Solohov *Csendes Donjának* zsenialitása az első fordításban – teszi hozzá Sándor Iván. A prózadallam nehezen megragadható szubsztanciájához a hangos felolvasás visz közelebb – értenek egyet a beszélgetők –, hiszen ősi szerepe szerint is így működött az irodalom. Spiró ismét színházi példát hoz: Gyárfás Miklóstól tanulta, hogy a rendezőknek soha ne adjon olvasásra példányt, hanem harcolja ki, hogy felolvashassa nekik a darabot. Tóth Krisztina szerint olyasmi az írónak a saját szövege hangos felolvasása, mint a portrérajzolásnál alkalm-

zott tükör, ami akkor segít, ha az ember sehogy sem találja, hogy az elkészült rajzon hol nem stimmelnek az arányok.

Búcsúzóul az írók elmesélik Vörös István választása alapján egy-egy kiemelkedő művük születésének történetét. A *Fogság* háttéréről megtudjuk: Spiró Györgyöt eredetileg az apokrif Tamás-evangélium alapján izgatta: mi van, ha az őskeresztény szekta Tamással (jelentése: iker) helyettesítette a megfeszített Jézust, így mímelve a feltámadást? „Rájöttem azonban, hogy a mai tudattal nincs kulcsom az akkori vallásos lelkülethez”, fogalmazott az író, aki arra jutott: a szekta gondolkodását nem, de az őket körbevevő világot le tudja írni. Végül rengeteg kutatómunka és olvasás eredménye a *Fogság*. Sándor Iván a *Drága Liv* születéséről mesél: 1956-ban lapot szerkesztett a Műegyetemén, s az ezredforduló táján érett meg benne a gondolat, hogy írjon egy regényt, amelyben nagy szerepet kap a történelmi év. „Leginkább arról akartam írni, mit jelentett akkor egy feltörekvő nemzedék tagjának lenni” – vallott az író, aki egy nóialkot helyezett a mű középpontjába, és szerelmetes városát, Párizst. Tóth Krisztina az *Akvárium* háttérét tárja fel, amely nem regénynek indult. Kezdetben két figuráról élt benne nagyon erős vízió, még az utcán látott-hallott arcok és hangok is hozzátektek vonásaikhoz, személyiségükhöz. E fejlődő karakterek újabb és újabb sztorikat hoztak magukkal. A lezárásnak külön története van: Kriszta a tanyájukon csináltatott egy betonpadkát, s amikor a mester magyarázta annak lépcsőzetes formáját, az írónak beugrott az önmagába visszatérő szerkezet gondolata.

Mielőtt elbúcsúztak volna a hallgatóságtól, a diákok kérdéseire válaszoltak a vendégek. Például: előfordult-e már olyan, hogy eldobtak egy-egy készülő vagy kész művet? A három író egyhangúlag nyugtatta meg a jelen lévő reménybeli alkotókat, hiszen mint velős válaszaikból kiderült, hármuknak együtt tucatjával landoltak már kész regényeik is a szemeteskukában. „A rossz regényeket is sokszor végig kell írni, mire kiderül, hogy rosszak” – összegezte Spiró György a sok-sok munkával járó írói mesterség egyik tapasztalatát.

A kritikaírói szekcióban Gelencsér Gábor (film), Jákfalvi Magdolna (színház) és Wesselényi-Garay Andor (építészet-design) beszélgettek Bazsányi Sándor moderálásával.

Van-e létjogosultsága a nemzeti fogalmának a tudományban? Valóban azokkal a művekkel lehet-e betörnünk külföldre, amelyek kellően univerzálisak? Vetélytársa lehet-e a Móra-műveknek az iskolában Harry Potter? Többek között ezeket vitatták meg a Hítel-est résztvevői Az irodalomtudomány nemzeti jellegéről című tanulmánykötet megjelenése kapcsán.

Lehet-e nemzeti az irodalomtudomány?

AHítel folyóirat a MOM Kulturális Központ impozáns kupolatermében rendezte tanácskozását Az irodalomtudomány nemzeti jellegéről című tanulmánykötet megjelenése apropóján. A könyv egy 2012-es konferencia előadásából állt össze, a tizenkét előadó közül tizenegy szerepel benne. **Papp Endre**, a folyóirat főszerkesztője **Nyilasy Balázs** irodalomtörténést kérte meg, foglalja össze, mi indokolja ennek a kötetnek a létrejöttét. Nyilasy szerint nincs is értelme feltenni a kérdést, reális-e vagy abszurd-e a „nemzeti” jelző tudományos kontextusban, hiszen a számtalan nemzeti irányzat – a francia racionalizmus, az angolszász empirizmus, a német realizmus és még sorolhatnánk – egymás szabályait érvényesítik, egymásból töltekeznek. A reformkor óta hangsúlyos annak a keresése, van-e magyar gondolkodásmód és miben áll – emelte ki Nyilasy Balázs. Ha erről lemondunk, önmagunkról mondunk le. A humán tudományok hazai történetét végigkísérték a kompenzációs és frusztrációs gesztusok, holott nemzetközi szinten fel sem teszik ezeket a kérdéseket, amelyek nálunk kettészakítják az irodalmat.

Imre László irodalomtudós, kritikus szerint még a természettudományok egy része is nemzeti elköteleződésű, hát még a szellemtudományokra mennyire igaz ez. Ha kivonjuk Dosztojevszkijből, Stendhalból ami orosz, ami francia, semmi nem marad belőlük – érvelt a kritikus. Szerinte természetes, hogy az irodalomtudományi diskurzusok váltják egymást, ahogy az

új nemzedékek mindig eltolják maguktól az előzőeket – lásd Reviczkyék kozmopolitizmusa Arannyal, Gyulaival szemben –, csak arra kell vigyázni, ne „ragadjon be” a tudatba egy-egy nézet hegemoniája. Ma a nemzeti-ellenes gondolkodás erősen meggyökerezni látszik – ezért született a tanulmánykötet is.

Papp Endre, aki maga is a Debreceni Egyetem hallgatója volt egykor, felhívta a figyelmet **Márkus Béla**, az egyetem volt oktatója tanulmányára a kötetből, amelyben a professzor az egymást kiszorító teóriákat ütközteti. Függetlenül attól, hogy nem voltunk deklaráltan „nemzetiek” – emlékezett Papp a kilencvenes évek egyetemére –, megtanultuk, hogy az irodalomnak erkölcsé, lélektana, hatása van, nem csupán egyes irányzatok kiszolgálója. Márkus Béla hozzátette: az a természetes, ha a diákkal minél többféle ízlést, elméletet, s ezen keresztül minél többféle szerzőt ismertetnek meg. Akkoriban az volt a tendencia, hogy a természettudományok mintájára az irodalomtudományt is egzakttá tegyék, csak hogy az utóbbi alapja és tárgya, a nyelv sosem válhat nemzetközivé, egzakt vizsgálódás eszközévé. Márkus Nyilasy Balázst idézte: a személyiség szétesését hirdető modern irányzat sokak számára probléma, sokak számára program.

A megszólított Nyilasy Balázs azt is bajosnak látja, hogy „a magunk fejével akarunk gondolkodni” késztetése kiszorult a tudományból, miközben az európai és amerikai trendeket gondolkodás nélkül vettük át. Holott igen tanulságos, milyen erősen bírálják az univerzális teóriákat az utóbbi években az angolszász kritikában. Kiemelkedő ezek közül Geoffrey Galt Harpham amerikai szerző „A nyelv egyedül – a modernitás kritikai fétise” című műve. Ha visszanyúlunk Karácsony Sándorig, épp e modern amerikai irodalomtudományi irányzatokhoz jutunk – emlékeztetett Nyilasy. Ahogy Erdélyi János, Gyulai Pál is mindig a nagy általános elvek nemzeti konkrétumait hangoztatták – egészítette ki Papp Endre.

Nagy Gábor költő, irodalomkritikus, a Hitel szerkesztője felhívta a figyelmet Ács Margit tanulmányára a kötetből, melyben a szerző felidézte: a kilencvenes években mennyire háttérbe szorították azokat az irodalmárokat, akik nem követték a „mainstream” dekonstrukciós-hermeneutikai irányzatát. De vajon hogyan tudja követni az iskolai oktatás a hirtelen kánonre-

tusálásokat? – tette fel a kérdést Nagy Gábor. Elfogadhatjuk-e, hogy Móra „olvashatatlan”, Harry Potter viszont igen?

Alföldi Jenő, a tankönyvírás doyenje a hosszú ideje bevált műveket válogatja be, az új szerzőket pedig folyamatosan, ám kritikus figyelemmel követi – válaszolt az irodalmár némileg kitérően. Nagy Gábor tovább kérdezett: van-e az egyetemeknek felelőssége az iskolai kánon szempontjainak kialakításában, például, hogy Nagy Lászlót nem tanítják, de Varró Dani érettségi tétel? Imre László meglátása szerint sznobéria mindig és mindenhol létezett – az angolok hosszú ideig éppúgy lenézték Dickenst, mondván giccses és szentimentális, mint mi újabban Jókait. A feladat, hogy megvédjük az igazán nagy értékeket, még akkor is, ha az egyetemi tanszékeken belül is számos nézet ütközik.

A posztmodern strukturalizmus elhozta az „író nem fontos, csak a mű” fétisét – emlékeztetett Imre László a néhány évtizede jelentkezett tendenciára. Az ő konzervatívabb nézeteihez ez idő tájt erősen megvetően viszonyultak, csak mert kitarzott amellett, hogy az írói életrajzból leszűrhető fejlődéstörténeti igazságot nem szabad egy az egyben kidobni. „Aztán változott a világ, tizenöt éve újra elkezdtek életrajzokat, korrajzokat írni” – állapította meg mosolyogva az irodalmár. A társadalmi, életrajzi háttérből nem a politikai hovatartozást kellene kiemelni és azon rágódni, hanem az értékeket szublimálni az életműből – összegezte véleményét Imre László.

Hogy a politikai megbélyegzés milyen tévutakra vezet, arra Márkus Béla hozott példákat, kiemelve azok közül is az anti-szemitának deklarált Nyíró Józsefet, miközben az *Uz Bencében* találjuk legszebb irodalmi példáját az ellenkezőjének. Nagy Gábor a nemzetközi példák közül Gottfried Benn elismertségére hivatkozott, majd a „külföldiek számára is magyarázat nélkül érthető” hamis hazai mércéjét emlegette a művek megmérettetése szempontjából. Ez például kidobható, alkalmi verssé minősíténé József Attila *Születésnapomra* című költeményét.

Nyilasy Balázs sötét jövőképet festett fel, szerinte nagyon agresszív világban élünk, ahol a tudományban durva módon állítják fel a presztízstételeket. Az irodalomban most a személyiség

disszeminációja ez a tétel, a „szerző halott” gondolat megfelel annak, hogy a nyelvet meg kell szabadítani minden vonásától, ami nem szisztematizálható. „Nincs univerzális igazság, és ez az univerzális igazság” – összegezte frappánsan Papp Endre a mindent relativizáló világmagyarázatok ideológiáját. Nagy Gábor emlékeztetett, milyen hevesen tiltakozott valaha Einstein a magazinokat meghódító „minden relatív” elve ellen. És vajon nem saját magunk becsapása-e az a nézet – tért vissza Nagy Gábor az irodalmi kérdésekhez –, hogy annál kelendőbb egy mű külföldön, minél univerzálisabb gondolatkörben fogant? Hiszen Amin Malouf vagy Göran Tunström utánozhatatlanul egyedi közel-keleti és svéd világukkal halmoznak sikert sikerre nemzetközi szinten. Méltán megvalósulhatna ez Szilágyi István egyes regényeivel is – vetette fel a szerkesztő.

Részben erre a kérdésre is válaszolt Alföldy Jenő kritikája, melyet a konferenciakötetről írt és az est e pontján fel is olvasta. Alföldy is visszanyúlt az Illyés felállította dichotóma fontosságához patriotizmusról és nacionalizmusról. „Nehéz Kompországból híddá alakulni” – fogalmazott a tudós, aki emlékeztetett a kötetben megszólaló irodalmárok széleskörű nemzetközi kitekintést nyújtó műveltségére. Az irodalom köntösében jelentkező nemzeti és nemzetietlen vitájához e tanulmánykötet példabőségét fűzhetnénk hozzá: irodalmunk első vonala nálunk mindig nemzeti – hangsúlyozta Alföldy. De ne tévesszük szem elől, hogy e nemzeti nem jelenti feltétlenül azt: a műnek magyarságkérdéseket kell boncolgatnia. Weöres egész életműve úgy lett múlhatatlan értéke nemzeti irodalmunknak, hogy tisztán a magyar nyelvvel vitte véghez a maga varázslatát. A „nemzeti és nemzetietlen” tábor szembenállását összefogássá kovácsolhatná például a giccs elleni harc – javasolta kritikájában Alföldy Jenő.

Imre László úgy reagált Nagy Gábor felvetésére a nemzetközi színtérre való betörési lehetőségekről: nem utánoznunk kell másokat, hanem valami originálisat, egyedit, újat alkotni – mindig ennek volt sikere. Ahogy például az orosz, majd a dél-amerikai irodalom learatta a nyugati babérokat. Mészöly Miklóstól *Az ablakmosót* egykor fanyalogva fogadták a franciák, mondván, ilyesmiket ők tíz éve olvasnak. Az sem mindegy, ki a célközönség – kiknek, hogyan szólunk nemzeti sorskérdé-

seinkről. Imre László saját tapasztalatát osztotta meg: amikor a Helsinki Egyetemen tanított, és beleélő komolysággal kezdett beszélni a magyarság történelmi szenvedéseiről, nem fogadták rokonszenven. Hamar rá kellett jönnie, hogy az elzárkózóbb természetű finnekhez másképp lehet közelíteni. Kertész Imre, Esterházy mai sikerei a német befogadók ízléséhez idomulnak, de minden néphez fontos megtalálni az egyedi utakat.

Az est zárásaként, külön meglepetésként a jelenlévők felköszöntötték a 75. születésnapját ünneplő Alföldy Jenőt, akinek Nyilasy Balázs laudálta eddigi életművét, és emelte ki annak legfontosabb állomásait, műveit.

